

KASBI TUMANING AGROLANDSHAFTI

Omonullayev Og'abek Jo'rayeva Zebo
Qarshi Davlat Universiteti

Annotatsiya: Kasbi tumani tabiiy geografik xususiyatlari, iqlimi, relyefi, ichki suvlari, tuproq va o'simlik qoplaminig agrolandshaftlar shakllanishidagi o'rni hamda qishloq xo'jalik maqsadlarida, tuman hududi landshaftlarining tabiiy salohiyatini baholash va antropogen ta'sir natijasida o'zgarishini o'rganish muhim amaliy ahamiyatga ega ekanligi bayon etilgan. Kasbi tumani sug'oriladigan yerlaridan foydalanishni, yer fondi turlari qishloq xo'jalikda foydalanilishi yoritilgan. Maqolada tuman qishloq xo'jaligini rivojlantirish maqsadida hududlarda shakllanadigan agrolanshaftlarda tabiiy resurslardan foydalanish samarasini oshirish, klasterlarni tashkil etish va boshqa shu kabi tadbirlari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Agrolandshaft, antropogen landshaft, qishloq xojaligi, agroiklim resursi, klaster, yer fondi, vegetatsiya, mezo va mikro relyef, mintaq, intensiv

Аннотация: Роль природно-географических особенностей, климата, рельефа, внутренних вод, почвенно-растительного покрова Касбийского района в формировании агроландшафтов и сельскохозяйственных целей, оценка природного потенциала ландшафтов района и изучение их изменений. в результате антропогенного воздействия имеют большое практическое значение. Объясняется использование орошаемых земель Касбинского района, виды земельного фонда, используемые в сельском хозяйстве. В целях развития районного сельского хозяйства в статье описаны меры по повышению эффективности использования природных ресурсов в агроландшафтах, формируемых в регионах, по организации кластеров и другие подобные мероприятия.

Ключевые слова: Агроландшафт, антропогенный ландшафт, сельское хозяйство, агроклиматический ресурс, кластер, земельный фонд, растительность, мезо- и микрорельеф, регион, интенсивный.

Annotation: The role of natural geographic features, climate, relief, internal waters, soil and vegetation cover of Kasbi district in the formation of agro-landscapes, and for agricultural purposes, the assessment of the natural potential of the district's landscapes and the study of their changes as a result of anthropogenic influence are of great practical importance. stated. The use of irrigated lands of Kasbi District, the types of land fund used in agriculture are explained. In order to develop district agriculture, the article describes the measures to increase the efficiency of the use of natural resources in the agro-landscapes formed in the regions, to organize clusters and other similar measures.

Key words: Agrolandscape, anthropogenic landscape, agriculture, agroclimatic resource, cluster, land fund, vegetation, meso and micro relief, region, intensive

Qashqadaryo viloyati tumanlarining ko'pchiligi tekislik mintaqasi va tog' oldi, tog'lik mintaqa tumanlariga bo'linadi. Ushbu tafovut Qashqadaryo viloyatning iqtisodiy ixtisoslashuvi, xo'jalik tizimining hududiy tashkil topishi va ijtimoiy rivojlanishida o'z aksini topgan. Qashqadaryo viloyatining tumanlarining nafaqat tarixi, balki ularning xo'jalik tizimining shakllanishi ham tabiiy geoeologik sharoitlariga ko'ra ajratiladi. Kasbi tumani 1970 yil tashkil etilgan. Tumanning maydoni 0,65 ming kv.km. Aholisi 195,8 ming kishi (2019). Qashqadaryo viloyatida tarixiy, hududiy va ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan alohida o'rin egallagan Kasbi tumani viloyatning Qarshi cho'lining markaziy qismida joylashgan bo'lib, u shimoldan Muborak, shimoliy-sharqdan Koson, sharqdan Qarshi, janubdan Nishon, janubiy – g'arbdan Mirishkor tumanlari bilan chegaralanadi.

Kasbi tumani Qarshi cho'lida joylashgan, hududida Maymanoq tog' tizmasi bor, iqlimi keskin kontinental yozi issiq, quruq va uzoq. Bahor va kuzda yog'in kam. Qishda qor oz yog'adi, qattiq sovuq bo'lmaydi. Yanvarning o'rtacha harorati 0° dan oshadi, iyul oyining o'rtacha harorati 28,2°–31,6°. Yil davomida yog'ingarchilik kunlari 58–60 kundan oshmaydi. Haroratning yuqoriligi tufayli bug'lanish miqdori yiliga yog'ingarchilikka nisbatan o'n barobar ko'p. Yiliga o'rtacha 270 mm, ayrim yillari 310–320 mm, qurg'oqchilik yillari 100 mm yog'in tushadi. Kasbi tumanining Koson tumani bilan chegarasidan Qashqadaryo oqib o'tadi. Tuprog'i, asosan, bo'z tuproq. Ba'zi joylarda sho'rlangan. Yaylovlarda shuvoq, isiriq, yantoq, jingak, karrak, tuyaqorin, qamish, yulg'un va boshqalar o'sadi. Yovvoyi hayvonlardan quyon, tulki, bo'ri, chiyabo'ri, yumronqoziq, turli xil ilonlar, toshbaqa, kaltakesaklar, qushlardan yovvoyi o'rdak bor

Kasbi tumani hududida O.Y.Poslavskaya (1966)ning tadqiqotlariga ko'ra eol-akumlyativ relyef keng tarqalganligi bayon etilgan. Bundan tashqari Qashqadaryo havzasi landshaftlarini o'rganish doirasida Kasbi tumani landshaftlari ham tahlil qilingan. S.A.Nishonov (1967), Poslavskaya, M.F.Rasulov (1968), I.A.Hasanov (1976), I.X. Jonqobilov (1999-2015), S.I.Abdullayev va R.Usmonova (1997-2002), antropogen landshaftlarini S.I.Abdullayev, M.Nazarov (2020) va boshqa tadqiqotchilarning ishlarida yoritilgan. Insonning xo'jalik faoliyati natijasida landshaftlarining qiyofasi keskin o'zgarib bormoqda. Tabiat resurslaridan xo'jalik maqsadlarida foydalanish natijasida tabiiy landshaftlarni o'rnini qayta shakillangan antropogen landshaftlar egallab, ko'lami kengayishi kuzatilmoqda. Antropogen landshaft deb, yer landshaft sferasining tubdan o'zgartrilgan va inson faoliyati tufayli shakllangan hamda kelib chiqish nuqtayi nazardan tabiiy geotizimlar kabi mustaqil genetik qatorga ega bo'lgan geografik kompleksga aytiladi.F.N.Milkov (1973), inson

tamonidan yaratilgan va inson ta'sirida tabiiy komplekslarning komponentlaridagi sodir bo'lgan tubdan o'zgarishlarini, hatto o'simlik va hayvonot dunyosini o'zgartirgan landshaftlari antropogen landshaft deb ta'riflaydi. Antropogen landshaftlarning tabiiy sharoiti o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lsada, ular qaysi geografik zona yoki hududida joylashgan bo'lsa, shu zonaning tabiiy sharoiti bilan bog'liq holda rivojlanadi va tabiiy qonuniyatlar asosida taraqqiy etadi. Ular o'zining xo'jalikda foydalanishiga ko'ra ikki turga bo'linadi: madaniy va madaniy bolmagan landshaftlar. Antropogen landshaftlar hamma geografik zonalarda, tog'li ham uchraydi va ular doimo o'z tasirini o'tkazmay qolmaydi

Kasbi tumanining o'lkalarda iqlimi keskin kontinental iqlim bo'lib, yozi issiq-quruq va uzoq davom etadi. Qishi esa uncha sovuq emas. Tumanning qishi iliq (yanvarning o'rtacha harorati +20°C) bo'lib, vegetatsiy deyarli yil bo'yi davom etadi. Ba'zan shimoli-g'arbdan Arktika havo massalari kirib kelganda harorat absolyut minimal temperatura -220-290 C ga tushib ketadi. Yoz esa issiq (iyulning o'rtacha harorati +350 +370C) uzoq bo'lib, maksimal harorati 430 – 470C gacha ko'tariladi. O'simliklarning vegetatsiya davri 7 oy davom etishi ekinlardan yiliga 2-3 martadan hosil olish imkon beradi. Vegetatsiya davridagi haroratlar yig'indisi 49000-53000 bo'ladi. Shu sababli tuman xo'jaliklarida eng issiqsevar o'simliklardan uzun tolali paxta, makkajo'xori, anor, bodom, uzum va boshqa ko'plab sabzavot hamda poliz ekinlarini yetishtirish imkonini beradi. Yozda jazirama issiq bo'lishi, havoda namlik miqdorining kamligi va yog'ingarchilikning deyarli bo'lmasligi tufayli bug'lanish miqdori tuman hududida yuqori ko'rsatkichlarga ega. Kasbi tumani uchun ham gidrografik to'rtning shakllanmaganligi xarakterlidir. Tuman hududi bo'ylab Qashqadaryo Qarshi shahridan 17 km g'arbda Maymanoq (o'ng) va Qamashi (chap) tarmoqlariga ajralgan. Qamashi tarmog'i Shakarjo'y daryosi deb ham nomlangan. Kasbi tumanida grunt suvlarni asosan yuqori bosim ostida zamonaviy texnika yordami asosida yer yuzasiga chiqariladi. Kasbi tuman tabiatining murakkabligi relyefi, iqlim va gidrogeologik sharoitlarning hamda o'simliklarning xilma-xilligi, nihoyatda turli xil tuproqlar vujudga kelishiga sabab bo'lgan. Tuman hududida bo'z tuproqlar, qumli taqir tuproqlar, allyuvial tuproqlar, cho'l-qumli tuproqlar keng tarqalgan. Kasbi tumani yer fondini o'rganish shu narsani ko'rsatdiki, bu yerda qishloq xo'jaligini keng ko'lamda rivojlantirishga, yangi yerlarni ochish, sug'oriladigan yerlarni to'la sug'oriladigan yerlarga aylantirish, cho'l yaylovlarining sifatini yaxshilash uchun katta imkoniyatlar bor. Kasbi tumanining hududi tabiatining xususiyatlari va landshaft sharoitlariga ko'ra, Qarshi cho'lining tipik hududlaridan biridir. Tuman hududi uchun relyefning tekisligi, iqlim sharoitlarining quruq va issiqligi, cho'l o'simliklar va tuproqlari xarakterlidir. Tumanda yaqin paytlarga qadar sug'oriladigan yerlar maydoni uncha katta bo'lmagan. Sug'oriladigan yerlar asosan Qashqadaryo vodiysiga tutash joylarga bo'lgan, ayni paytda sug'orish uchun

yaroqli yerlar maydoni anchagina kengaygan lekin Qarshi cho`lining boshqa joylaridagi kabi sug`orish uchun suv resurslarining taqchilligi, obikor dehqonchilikni rivojlantirish imkoniyatlarini cheklab turgan.

Xulosa, taklif va tavsiyalar. Qashqadaryo viloyati Kasbi tumanida qishloq xo`jalik ishlab chiqarishi agrosanoat majmuida yangidan tarkib topayotgan hududiy tizimlarni qayta ko`rib chiqish va ilmiy tahlil qilishni taqozo qilmoqda. Shunday ekan, qishloq xo`jaligida ixtisoslashgan Kasbi tuman uchun qishloq xo`jalik mahsulotlarini qayta ishlaydigan kichik korxonalar bunyod etib, yangi ish o`rinlarini yaratish zarur. Kasbi tumanning mehnat resurslari bilan yetarli ta`minlanganligini hamda ekologik sharoiti va agroiqlimiy resurslarining umumiy sharoiti qulayligini hisobga olgan holda tumanni iqtisodiy va ijtimoiy rivojlantirishda quyidagilarni tavsiya etish mumkin:- dehqonchilikda ilg`or agrotexnika qoidalaridan foydalanilgan holda mehnat unumdorligini oshirish;- dehqonchilikning yangi tizimini joriy qilish yerni almashlab ekishni to`la joriy etish, chorva mollari uchun mustaqil yem-xashak bazasini yaratish;- tuman qishloq xo`jaligida aholi talabidan kelib chiqib mahsulotlar turini ko`paytirish;- tumanda qishloq xo`jalik mahsulotlarini qayta ishlash sanoatiga ixtisoslashtirish;- tumanda agroturizm sohasini rivojlantirish;- tumanning tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni tashkil qilish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Жанкобилов И., Назаров М., Абдуллаев С. Қашқадарё вилоятининг геоэкологик карталарини тузиш (монография). –Қарши, 2016. -106 б.
2. Назаров М.Г., Абдуллаев С.И. Қашқадарё вилояти қишлоқ хўжалик табиатидан фойдаланиш // Фарғона водийсида табиатдан фойдаланиш ва муҳофаза қилишнинг долзарб муаммолари. -Наманган, 2014.-Б. 72-74.
3. Файзуллаев М.А Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги ривожланишининг асосий хусусиятлари //“География ва география таълимидаги муаммолар” мавзусидаги Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. Жиззах -2018. 54-56 б.
4. Qashqadaryo viloyati statistika boshqarmasi ma`lumotlari 2021.
5. https://uz.wikipedia.org/wiki/Kasbi_tumani